

НБП – Београд, Vol. X, No. 3, 149 – 172, 2005.

343.95 : 343.541

ПСИХОЛОШКИ ПРОФИЛ УЧИНИЛАЦА КРИВИЧНОГ ДЕЛА СИЛОВАЊА

мр Весна ГОЈКОВИЋ¹, мр Даг КОЛАРЕВИЋ²

¹ *Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд*

² *Полицијска академија, Београд*

Апстракт: Овај рад је део једног обимнијег истраживања у коме смо настојали да применом кибернетичког модела димензија личности утврдимо когнитивни и конативни склоп личности преступника који се баве криминалним понашањем. Проблем истраживања је био да одредимо које психосоцијалне димензије одликују починитеље кривичног дела силовања. Циљ рада био је да се утврди да ли је могуће формирати психолошки профил преступника који чине сексуалне деликте, што би омогућило бољи увид у природу ове специфичне врсте агресивног понашања.

Кључне речи: когнитивне димензије, конативне димензије, деликт силовања.

УВОД

Правна наука даје прецизну класификацију кривичних дела на основу које се одређује врста и тежина прописане казне. Најтежа кривична дела, чија је примарна особеност испољавање агресије према другим лицима, оквалификована су као дела насилничког криминалитета и у њих се убрајају следећи преступи: убиства и наносење телесних повреда, дела против достојанства личности и морала – силовање, као и дела која имају елементе насилничког, али и имовинског криминалитета – разбојништво и разбојничка крађа (у зависности од тога да ли се сила користи за стицање или очување неких добара).

Са психолошког аспекта, истраживање природе и начина испољавања људске агресивности, све три врсте кривичних дела су веома значајне. Ипак, посебно привлачи пажњу категорија преступника који врше кривично дело силовања, јер претпоставља и специфичну форму насиља. Суштина овог злочина, односно која је права природа мотива извршиоца (у тексту ћемо се бавити само преступницима, а не и жртвама) и циљеви извршења били су предмет многих ранијих истраживања. Проблем силовања разматран је са два аспекта: први је правни, који је првенствено усмерен ка процесу санкционисања таквог понашања, а други обједињује криминолошки, психолошки, биолошки, социолошки аспект и подразумева изучавање узрока сексуалне делинквенције. Резултати спроведених истраживања овог проблема указују на различите узроке исте појаве и њеног (релативно) истог исхода.

Један од најчешће цитираних аутора који проблем силовања посматра са биолошке перспективе, јесте Кинси (Quinsey, 1984, 1986, према Blackburn, 1995.). Он истиче да «једно од популаристичких веровања јесте да сексуално девијантно понашање рефлектује «високи сексуални нагон – high sex drive». Међутим, иако су неке компоненте нагона и сексуалног врхунца контролисани хормонима и физиолошким рефлексима, бележење либида или нагона као биолошке снаге је варљива фикција, каже овај аутор. Кружење хормона је неопходно за успостављање сексуалног понашања и формирања сексуалности, али не и за квалитет испољавања: постоји генерална сагласност да људска сексуалност, перформансе и сексуални идентитет више зависе од учења и ситуационих фактора. Кинси наглашава да се мора имати у виду да постоји блиска граница између неуролошких центара за агесију и сексуалну активност, па се одатле закључује да је сексуално насиље пре резултат учења у току еволуције (потребе за парењем). Неки други аутори наводе да постоји природна склоност ка агесији код мушкараца, с тим да се млади уче да инхибирају таква понашања. Међутим, тиме се игнорише разлика између беса и инструменталне агесије.

С обзиром на то да је психодинамски приступ незаобилазан у покушајима објашњења агесије силоватеља (Фројд је говорио о психосексуалној диспозицији), укратко ћемо навести неке црте овог учења. Наиме, Фројд је у почетку сматрао да је девијантна сексуалност немодификован продужетак дечје сексуалности, али касније уводи

и појам кастрационог страха. Сексуални поремећаји се објашњавају у терминима нерешеног едипалног конфликта и регресијама на преедипалне фазе које су остале фиксирани. Тешкоће у идентификацији са оцем, могу бити последица доминирања мајке, те се дечак идентификује са њом, а не са очевом полном улогом. Међутим, инцестуозне жеље не морају обавезно бити напуштене, те перзистирајућа кастрациона анксиозност може деловати рестриктивно на нормалне хетеросексуалне оријентације. Хомосексуална педофилија тако репрезентује инвертовани нарцизам, где преступник тражи незрелог сексуалног партнера који је налик њему самом, третирајући га онако како је он желео да је мајка поступала према њему у детињству. Силоватељ који је хостилан према жени – жртви, преноси своје амбиваленције према мајци, и исказује анално – садистичку агресивност. У сексуалном садизму, деградација жене претпоставља реакциону формацију против инцестуозних жеља и анална фиксација може бити разлог за содомију приликом садистичког силовања (Klein, M. 1987.).

Овај аутор, такође, наводи више разлога за оправданост фокусирања на его функције и интерперсоналне циљеве. Девијантне фантазије¹, на пример, могу бити сагледане кроз одбране когнитивних структура, у покушају да се главна траума из детињства прераспореди у енергетском смислу, кроз идентификацију са агресором и може представљати симболичку освету.

Теоретичари учења такође наглашавају улогу фантазије и избегавања хетеросексуалне анксиозности, али придају већи значај везивању сексуалног нагона и неадекватног стимулуса и прекида у стицању хетеросексуалних вештина. Гангон (prema Andrews and Bonta, 2002.) описује тумачење когнитивно – социјалне теорије, која истиче да је конвенционално хетеросексуално понашање резултат учења и когнитивног постигнућа у социјалном пољу. **Услед поремећаја у когнитивној структури долази до појаве двосмислености и погрешном придавању значења одређеним појавама. Сексуална интеракција зависи**

1 У већини англосаксонских истраживања из ове области, наводи се висока значајна корелација између девијантних фантазија и сексуалних малформација. Форензички психолози истичу значај ове корелације посебно код садистичких силовања. Евидентирани поремећаји мишљења могу се објаснити психопатским карактерним структурама преступника, психотичним склоностима као и поремећајима у систему за координацију функција.

од многих несексуалних социјалних правила, при чему се поремећаји сексуалности огледавају у оквиру целокупног животног скрипта који је оивичен несексуалним елементима. У основној С – Р схеми учења оваквог понашања, па и сексуалног, у настанку поремећаја, значајнију стресорску улогу имају баш ти елементи, пре него когнитивна структура.

Други теоретичари учења такође наглашавају значај несексуалних аспеката у процесу стицања хетеросексуалних вештина. Дефицит у способностима за стварање хетеро – односа може имати негативан исход нарочито у периоду када је значајан утицај вршњака, што опет може провоцирати анксиозност и девијантност. Међутим, изгледа невероватно да стицање и развој сексуалног интересовања, вештина и веровања, које посебно нарастају у адолесценцији, могу бити разумљиве изоловано од развоја у раном детињству. У том смислу, Маршал (Marshall, 1989.) сексуалне преступнике објашњава **дефицитом у развоју когнитивних способности**, а који је узрокован одбијањем или насилним родитељским интеракцијама. Неки мушкарци, према овом аутору, развијају болесне видове интимности и неадекватне сексуалне интеракције услед неадекватних и погрешних развоја веза осећајности.

Ипак, чини се да се о етиологији сексуалних поремећаја, посебно оних који се исказују у виду делинквентног понашања, не смеју заменарити три кључне чињенице: прво, сексуални преступници не чине хомогену категорију, без обзира што се они са правног аспекта заједнички одређују као починиоци сексуалних деликата; друго, разлика између тих категорија (независно од правне класификације према објекту извршења и начина) узрокована је превасходно психолошким, личносним карактеристикама. Постоји и трећа карактеристика овог кривичног дела, која је истовремено и заједнички именитељ оних који су то дело починили, али и на основу које се значајно разликују починиоци, а то је агресивност, која је веома хетерогена и комплексна.

Даљи покушаји да се одговори на питање која је психолошка основа овог престапа доводи до нових покушаја класификација хомогених субгрупа, па се поново истиче да се сексуалне инверзије и перверзије, а посебно силовања врше **независно од либида**. Грот (Groth, 1977.) на пример, указује на то да је силовање резултат задовољења потребе починилаца за осећањем моћи и контроле, да је то псеудосексуални акт, јер се сексуални чин користи за остварење несексуалних циљева.

Када је реч о задовољењу осећања моћи, преступници теже да остваре своју мушкост и изразе доминацију или да разреше сумње у вези своје маскулиности. Гневни силоватељи изражавају бес, презир и мржњу према жени и примењују неувобичајену силу. Они могу бити мотивисани осветом за доживљене, опажене погрешке према њима, или могу бити садистички узбуђени због патње жртве. Овај аутор је обавио и статистичка истраживања, којима је утврдио да две трећине починитеља овог злочина припада категорији извршиоца који су мотивисани потребом за моћи, док само 6% испитаника спада у категорију садистичких силовања.

Коен и сарадници (Cohen, 1969.) сматрају да се у акту силовања комбинују сексуални и агресивни мотиви и идентификују четири групе силоватеља. Прво су починитељи са потиснутом агесијом: они су изузетно хостилни, сексуална ексцитација је минимална а силовање је насилни чин подстакнут препирком са жртвом. Код компензаторног силовања, агесија је минимална, сексуална гратификација је тражена услед осећања сексуалне неадекватности. У сексуално – агресивној дифузији, агесија је еротизована и резултује у сексуалном садизму. Коначно, импулсивни силоватељ има минималне агресивне или сексуалне намере, силовање је случајни акт који се дешава током вршења неког другог кривичног дела или стицајем околности. Ови аутори су извршили веома озбиљне емпиријске анализе и идентификовали су четири суперординарна типа (опортунистички-перверзни, љутит, сексуални, осветољубив), где је сваки тип смештен у садистичку или несадистичку групу. Даље су ове групе укрштене према степену социјалне компетенције у девет субтипова.

Интересантно је да су сличне разлике установили и неки социолози, који силовање не сагледавају као израз индивидуалне психопатологије. Скули и Марола (Scully and Marolla, 1985.) интервјуисали су 114 силоватеља и закључили да се бес, повољне околности и моћ јављају као значајни фактори, а главни мотиви су освета и жеља за кажњавањем.

Културолошки оријентисани аутори наводе значај процеса социјализације, васпитања, нарочито у току формирања мушке полне улоге, али при том искључују или минимализују значај психолошког устројства личности.

Истраживања осталих срединских чинилаца, као што су породично насиље и злостављање деце, и њиховог утицаја на то да неко постане

силоватељ, указују да сексуални делинквенти као и остали делинквенти, имају заједничко породично порекло - насиље у примарној породици и присутност само једног родитеља. ВанНес (VanNess, 1978.) истражујући адолесценте који су починили деликт силовања, налази да је 41% њих имало само једног родитеља и трауму напуштања, или су били злостављани, насупрот 15% несексуалних делинквената. Међутим, Рада (Rada, 1978.) који је лонгитудинално пратио сексуалне преступнике, установио је да је само мање од једне четвртине испитаника имало насиље у породици. Картер (Carter, 1987.) разматрајући хипотезу о силоватељима који су били сексуално злостављани, испитује регистроване злостављајуће мајке, и слично Ради, налази да се од 57% њих, само 23% односи на будуће силоватеље.

Ови резултати говоре о томе да се ни један од претпостављених етиолошких чинилаца не сме запоставити, али да интерпретација и начин обраде у великој мери зависе од примењене методологије. Исто тако, мора се имати у виду да су испитаници у највећој мери били осуђени делинквенти, што чини само део узорка популације преступника који чине дело силовања. Ипак, хетерогеност ове групе преступника, природа њиховог злочина са свим психолошким и криминолошким одликама, као и наведена истраживања, били су значајан подстицај за спровођење нашег истраживања.

ПРОБЛЕМ

У овом раду, покушали смо да применом кибернетичког модела димензија личности утврдимо који су основни психолошки механизми код преступника који врше деликт силовања и да објаснимо природу њиховог насилничког понашања.

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

У теоријском смислу, циљ рада био је да се применом кибернетичког модела личности, допринесе сазнањима о људској агресивности уопште, а посебно о начину на који се она испољава кроз вршење деликта силовања. С обзиром да овај модел подразумева и теорију о агресивности, могуће је поредити и допунити психолошка, криминолошка, као и виктимолошка знања о овом проблему.

У **практичном смислу**, циљ рада је да се с једне стране, омогући превенција од овог облика криминалитета, а с друге стране, да се изработом «типичног» профила сексуалних преступника помогне у раду форензичких психолога. Исто тако, одређивањем структуре личности преступника који врше ово кривично дело, могуће је утицати и на рад терапеута и осталог особља у одговарајућим установама.

Основни циљ истраживања био је да се применом кибернетичког модела димензија личности конструише психолошки профил делинквената који врше сексуалне деликте.

ХИПОТЕЗЕ

Општа хипотеза истраживања од које смо кренули је да карактеристике личности имају доминантан и пресудан утицај на бављење криминалом. Односно, психолошке димензије су значајне у одређивању не само делинквентног понашања, него и типа злочина.

То значи да, ако личност (у складу са кибернетичким моделом) посматрамо као психофизиолошку целину која у себи инкорпорира социјалне утицаје, склоност ка вршењу насиља зависи управо од предиспозиција или димензија личности. У том смислу, различита «подлога» коју појединац доноси на свет рођењем, различито реагује на социјалне подражаје. Од ње зависи како ће се личност обликовати и којим васпитним методама се на њу може деловати.

Теоријска основа ове премисе је скоро идентична са Ајзенковим поставкама о криминалном понашању, као и са основама теорије личности К. Момировића. Бројни резултати истраживања ова два аутора, као и њихова «провера» од стране осталих истраживача, говоре у прилог нашој хипотези.

Остале хипотезе су условљене применом кибернетичког модела, као и резултатима досадашњих истраживања.

Прво, претпостављамо да поремећаји система за регулацију реакција одбране и система за регулацију напада утичу на чињење кривичног дела силовања. Реч је о орално агресивним типовима личности који имају израженији скор на скалама агресивности него анксиозности.

Друго, претпостављамо да поремећај у функционисању система за регулацију активитета значајно утиче на вршење деликта силовања. Сматрамо да је реч о екстровертним типовима личности, јер је познато

да се они теже условљавају и да имају сталну побуђеност за новим дражењима.

Треће, претпостављамо да ће дисфункција когнитивног система личности (у квантитативном и квалитативном смислу) значајно утицати на вршење кривичног дела силовања. То значи да нижи степен интелигенције (као и нижи социјални статус) значајно корелира са овим деликтом.

Четврто, претпостављамо да психопатија у значајној мери утиче на вршење кривичног дела силовања.

ВАРИЈАБЛЕ

Као што смо већ рекли, сматрамо да димензије личности узрокују делинквентно понашање, па се тако могу разликовати две групе варијабли – независне варијабле или димензије личности и зависне варијабле – криминално понашање.

НЕЗАВИСНА ВАРИЈАБЛА – ДИМЕНЗИЈЕ ЛИЧНОСТИ

Димензије личности чији утицај меримо у овом раду операционално су дефинисане као димензије кибернетичког модела личности, когнитивне и конативне:

1. Когнитивне варијабле:

- a. Перцептивне способности – декодирање, структурирање, и претраживање улазних информација (у раду је означен као варијабла И)
- b. Вербалне способности (сукцесивна обрада информација) – секвенцијално претраживање краткотрајне и дуготрајне меморије и анализа информација које су трансформисане у неки симболички код (у раду ова варијабла је означена са С)
- v. Способност резоновања или едукациона способност – истовремено претражује већи број информационих токова и паралелно претражује краткорочну и дугорочну меморију и анализира информације које нису трансформисане у неки симболички код (у раду ова варијабла је означена са П).

2. Конативне варијабле:

- a. Регулатор активитета (ЕПСИЛОН) регулише и моделира активност ретикуларне формације, па је непосредно одговоран за активност

јединке и њен енергетски ниво (укључујући и когнитивне и моторичке функције). Екстравертни и интровертни модели понашања зависе делом од основног функционалног нивоа овог система, а делом од функција кортекса.

б. Регулатор органских функција (ХИ) формиран је спрегом субкортикалних центара за регулацију органских функција (претежно лоцираних у хипоталамусу) и њима надређених кортикалних центара за регулацију и контролу. Овај систем утиче на функционисање основних органских система, као што су кардиоваскуларни, респираторни, гастроинтестинални систем, рад сензорних и моторичких органа, систем за контролу (посебно кочење) и елементарни биотички процеси.

в. Регулатор реакција одбрана (АЛФА) који је лоциран у лимбичком систему, моделује тоничко узбуђење, делом на основу генетских програма, а делом на основу програма који су научени. Већина неуротских поремећаја (осим психосоматских) везују се за дисфункцију овог система. То су пре свега, различити симптоми анксиозности, фобичност, опсесивност, сензорна и моторичка преосетљивост. Овај систем се иначе најчешће доводи у везу са Ајзенковом димензијом неуротицизма.

г. Регулатор реакције напада (СИГМА) слично као и регулатор за реакције одбране моделује примарно тоничко узбуђење, али путем програма за деструктивне реакције. Уколико се ради о непосредном активирању овог програма, реч је о примарној агресивности, а уколико је систем секундарно активиран на основу сигнала који долазе из система за одбрану, реч је о секундарној агресивности. Овај систем је у значајној вези са системом за регулацију активитета, јер тако обезбеђују довољно енергије. Поремећаји овог система огледају се у различито модулираним агресивним реакцијама, од којих неке могу бити непосредна последица фиксација за оралну или аналну фазу либидинозног развоја. Слаба контрола импулса, која нужно узрокује агресивност, такође је последица дисфункције² овог система.

д. Систем за координацију регулативних функција (ДЕЛТА) координира функције субсистема који се функционално и хијерархијски

2 Термини који се користе у овом раду операционално су дефинисани применом кибернетичке теорије личности, те немају исто значење као у клиничкој психопатологији. Тако на пример, термин дисфункција има порекло у областима информатике и неурофизиологије, а не психопатологије.

разликују (укључујући и когнитивне системе). Поремећаји у раду овог система изазивају дезорганизацију и дисоцијацију когнитивних и конативних процеса, као и поремећаје моторичких функција. Може доћи до шизоидних, параноидних и маничних симптома, али могу настати и секундарни поремећаји у системима који су му функционално подређени. Другим речима, услед поремећаја координативног система, могу настати тешкоће у испољавању система одбране, напада, донекле и система за регулацију активитета. За делта – регулатор се често сматра да чини праву основу Ајзенковог фактора психотицизма.

ђ. Систем за интеграцију регулативних функција (ЕТА) има највиши положај у хијерархији наведених система и он интегрише конативне промене саобразно променама у социјалном пољу. Настао је процесом социјализације и едукације и одговоран је за социјалну дезадаптацију.³

Табела 1 показује предмет мерења когнитивних и конативних варијабли и коефицијенте њихове поузданости, који су процењени Lord – Kaiser – Saffreyevim поступком, при чему су коефицијенти α израчунати за податке добијене на истом узорку на коме је рађена ова анализа.

Табела 1: Предмет мерења когнитивних и конативних варијабли и коефицијенти њихове поузданости

ШИФРА	ПРЕДМЕТ МЕРЕЊА	α
И	ефикасност перцептивног процесора	.94
С	ефикасност серијалног процесора	.97
П	ефикасност паралелног процесора	.94
ЕПС	поремећај контроле активитета	.91
ХИ	дисрегулација органских функција	.94
АЛ	дисрегулација реакција одбране	.93
СИГ	дисрегулација реакција напада	.90
ДЕЛ	дисрегулација регулативних функција	.94
ЕТА	дезинтеграција регулативних функција	.94

Поред ових варијабли, у раду ћемо анализирати и утицај варијабли које се најчешће одређују као социјални фактори, а чију релевантност су утврдила многобројна истраживања (Квини, 1964., Данстан и Робертс,

3 Међутим, последња истраживања К. Момировића и сарадника (2002.) доводе у питање етиологију овог система, оспоравајући оправданост не само социјалног порекла него и самог постојања ЕТА фактора.

1980., Ламар и Ериксон, 1966., Шакић, 1991., Хошек, Момировић, 1998.).

То су:

- а. Социјални статус испитаника (ССИ)
- б. Социјални статус испитаниковог оца (ССО)
- в. Социјални статус испитаникове мајке (ССМ)
- г. Економски статус испитаника (ЕК)
- д. Примарна породична патологија (ППТ)
- ђ. Припадност прокриминлним групама (ГНГ)

Прве четири варијабле операционализоване су као *стандардизоване прве компоненте индикатора набројаних социјалних карактеристика мерене инструментом SSMAХ-Р* (Хошек, 1991.), а који је био намењен процени статусних карактеристика. На основу резултата добијених применом мерног инструмента ПКО (Кнежевић, Радовић, Кузељевић, 1991.) који је био намењен процени карактеристика неформалне групе којој је испитаник припадао и података добијених упитником ОРИР (исти аутори), који су се односили на патолошке појаве у примарној породици, дефинисане су као *стандардизоване прве главне компоненте индикатора ових (условно) социјалних карактеристика*.

ЗАВИСНА ВАРИЈАБЛА – КРИМИНАЛНО ПОНАШАЊЕ

Преступничко понашање је за потребе овог рада дефинисано у складу са кривично-правном дефиницијом, као *вршење кривичних дела која су предвиђена кривичним законом*.

Дела против достојанства личности и морала предвиђена су у чл. 103-110 КЗС и обухватају низ кривичних дела. Силовање (чл.103) је дефинисано као типично кривично дело против слободе полног односа – његовим извршењем врши се принудна обљуба над женским лицем. Закон предвиђа основни облик овог кривичног дела и неколико тежих облика, а посебно је инкриминисано силовање малолетног лица које није навршило 14 година. За извршење овог кривичног дела предвиђена је казна затвора од једне до десет година.⁴

4 Истраживање Института за криминолошка истраживања које се односи на најтежа кривична дела - насилничке деликте у периоду од 1990. до 2000.године (које је у току), у неким прелиминарним подацима указало је на то да се изричу веома благе санкције за деликт силовања. Казне су највише до годину дана, а само у неколико случајева, када је дело почињено на изузетно свиреп начин (силовање труднице и вишеструко силовање) казна је била до шест година затвора.

Операционално дефинисање зависне варијабле – почињено кривично дело силовања – дефинисано је као стандардизована прва главна компонента индикатора наведених у упитнику ТБР, који је коришћен у овом истраживању.

ИНСТРУМЕНТИ

За мерење *независне, личносне варијабле* користили смо следеће инструменте:

1. Батерија тестова КОГЗ (Волф,Б.,Момировић,К.,Џамоња, З.1998.) – намењена је процени *когнитивних способности* (перцептивна способност И, вербалне способности С и способности резоновања П).
2. Батерија тестова КОН6 (Момировић,К.,Волф,Б.,Џамоња,З.,1998.) – намењена је процени *конативних димензија личности* (регулатор активитета ЕПСИЛОН, регулатор органских функција ХИ, регулатор реакција одбране АЛФА, регулатор реакције напада СИГМА, систем за координацију регулативних функција ДЕЛТА и систем за интеграцију регулативних функција ЕТА).
3. Варијабле социјалног статуса – социјални статус испитаника, социјални статус испитаниковог оца, социјални статус испитаникове мајке и економски статус испитаника, мерили смо упитником SSMAX-R (Хошек, 1991.) који је намењен процени социјалних карактеристика.
4. Варијаблу припадности прокриминалним групама мерили смо упитником ПКО (Кнежевић,Г.,Радовић, Б.,Кузељевић,Б.,1991.) који је намењен процени карактеристика неформалне групе којој је испитаник припадао.
5. Варијаблу примарне породичне патологије мерили смо упитником ОРИР (Кнежевић,Г.,Радовић,Б.,Кузељевић,Б.,1991.) који је намењен мерењу патолошких појава у примарној породици.

Зависна варијабла, извршено кривично дело силовања мерено је на два начина:

1. основни критеријум био је **криминални досије** – изречена казнена мера за деликт силовања
2. примењен је мерни инструмент **ТБР**, упитник који су конструисали и стандардизовали М.Сингер и Б.Волф, а ми смо у раду користили

верзију Д.Радовановића. На основу овог инструмента добили смо податке о неоткривеним кривичним делима силовања.

УЗОРАК

Истраживање⁵ је спроведено 1995. године на узорку од 314 испитаника мушког пола - случајно изабраних, старих од 21 до 55 године, писмених и клинички здравих - који су се налазили на издржавању казне за почињена кривична дела, са изузетком политичких деликата. Међу испитаницима је било 93 починилаца крвних деликата (од тога 86 починилаца убиства); 151 оних који су починили тешка кривична дела из области имовинских деликата, 23 починилаца саобраћајних деликата, 25 починилаца силовања и 22 преступника осуђених за остала кривична дела.

Међутим, у узорак преступника који су извршили кривично дело силовања нису ушли само испитаници који су осуђени на затворску казну због тог дела, него и они испитаници који су то дело починили приликом вршења неког другог злочина за који су осуђени. Исто тако, групу су чинили и они преступници који су чинили деликт силовања али нису никада због њега били осуђени, али су то саопштили у упитнику којим смо испитали тзв. «тамну бројку» криминалитета.

На тај начин, групи затвореника који су осуђени за силовање, а било их је 25, додато је и 10 затвореника који су осуђени за вршење насилничких деликата (7 наркомана и 3 преступника осуђених за имовинске деликте са употребом насиља).

МЕТОДЕ ЗА АНАЛИЗУ ПОДАТАКА И ТЕСТИРАЊЕ ХИПОТЕЗА

Поједина истраживања из ове области (Момировић и сарадници, 1996.) утврдила су да су релације између модалитета когнитивних и конативних фактора са варијаблама које сачињавају модалитете и интезитете криминалног понашања нелинеарне. У складу са тим сазнањима, варијабле су трансформисане у монотоне кубне сплинове

5 Ради се о једном обимном научно – истраживачком пројекту Института за криминолошка и социолошка истраживања под називом “Психолошке и социолошке карактеристике насилничких кривичних дела”, у чијем раду је учествовао и један од аутора овог текста.

након чега су примењени одговарајући модели каноничке корелацијске анализе.

РЕЗУЛТАТИ

У раду смо раније навели да је истраживање личности преступника који врше деликт силовања, део једног веома обимног научног рада у коме су, између осталог, добијени резултати који указују на постојање четири специфична психолошка профила преступника, и то: преступника који у највећој мери врше кривична дела убиства и наносе телесне повреде при чему су склони и имовинским деликтима, затим преступника који у највећој мери чине имовинске деликте и при томе су и наркомански зависници, затим преступника који чине специфичну групу изузетно насилних наркомана и коначно, преступника који готово искључиво врше деликт силовања.

Резултати ће бити приказани следећим редом: у Табели 2 биће наведени коефицијенти каноничке корелационе анализе између каноничких варијабли групе независних, личносних особина и групе зависних, криминолошких особина (тип криминалног дела); у табели број 3 биће приказана каноничка структура добијених резултата, односно коефицијенти корелација између психолошких и социолошких особина са њиховим каноничким варијаблама; у табели 4 биће приказани канонички коефицијенти између врсте извршеног кривичног дела и њихове каноничке варијабле; у табели 5 налазе се коефицијенти мера поузданости добијених резултата. Све табеле приказују резултате свих мерених кривичних дела (ради лакшег разумевања), али ће подаци који се односе на починиоце деликта силовања бити посебно означени.

Табела 2. приказује у коликој мери каноничке варијабле (из групе психосоцијалних особина и групе кривичних дела) међусобно корелирају, на основу каноничке корелационе анализе

Табела 2.

	Каноничка корелација	Коригована канон. корел.	Приближна стандардна грешка	Квадриран канонички коефицијент	Значајност
1	0.7254	0.7023	0.0268	0.5262	0.000
2	0.5961	0.5510	0.0364	0.3553	0.000
3	0.5634	0.5248	0.0386	0.3174	0.000
4	0.3393	0.2925	0.0500	0.1151	0.001

- Под бројем 1. је износ каноничке корелације између каноничке варијабле групе психосоцијалних особина и каноничке варијабле кривичних дела из области крвних деликата
- Под бројем 2. је износ каноничке корелације између каноничке варијабле групе психосоцијалних особина и каноничке варијабле кривичних дела из области имовинских деликата.
- Под бројем 3. је износ каноничке корелације између каноничке варијабле групе психосоцијалних особина и каноничке варијабле кривичних дела које чине наркомани и
- Под бројем 4. је износ каноничке корелације између каноничке варијабле групе психосоцијалних особина и каноничке варијабле кривичног дела силовања.

Значи, када је реч о кривичном делу силовања, ове две каноничке варијабле – каноничка варијабла добијена корелацијом између психосоцијалних фактора са њиховом каноничком варијаблом и каноничка варијабла између врсте кривичних дела међусобно корелирају у износу $r=0.3393$.

Овај коефицијент нам саопштава две веома важне ствари:

1. показује *утицај варијабли социјалног статуса, когнитивних и конативних фактора на вршење кривичног дела силовања;*
2. исти коефицијент говори у којој мери можемо *предвиђати криминално понашање исказано кроз вршење престапа против достојанства личности и морала.*

Табела бр. 3 - Приказ каноничке структуре

Независне варијабле	КАНОНИЧКЕ ВАРИЈАБЛЕ			
	В1	В2	В3	В4
СТС	-0.0333	-0.3211	-0.2060	-0.3891
СТО	-0.1273	0.0290	0.1565	0.0141
СТМ	-0.0336	0.1637	0.3269	-0.0146
ЕК	0.0642	0.3320	0.3223	-0.1599
ППТ	0.0995	0.2497	0.1244	0.3453
ГНГ	0.5542	-0.1320	0.2428	0.0745
И	0.0232	0.0919	0.1588	-0.4659
С	0.1129	-0.1039	0.0521	-0.3248
П	-0.1138	-0.0801	0.0450	-0.2318
ЕПСИЛОН	0.6212	-0.2548	0.0727	0.0973
ХИ	-0.0029	0.0978	0.2717	-0.0214
АЛФА	0.3236	0.6085	-0.5297	0.0252
СИГМА	0.1761	0.1069	0.1042	0.0077
ДЕЛТА	-0.0932	-0.1266	0.1563	0.5391
ЕТА	0.0853	-0.1268	0.0367	0.1925

У табели 3 су приказани коефицијенти корелација између когнитивних и конативних димензија личности и социолошких фактора са њиховом каноничком варијаблом: В1 обележава каноничку варијаблу прве групе преступника, оних који чине кривично дело убиства и nanoшења телесних повреда, а при том врше и имовинске деликте; В2 обележава каноничку варијаблу преступника који чине имовинске деликте и при том су у највећој мери и наркомански зависници; В3 обележава каноничку варијаблу преступника који су наркомански зависници и чине насиље без имовинских деликата; В4 обележава каноничку варијаблу преступника који чине деликт силовања.

Добијени коефицијенти корелација између независних варијабли са њиховом каноничком варијаблом говоре нам следеће:

1. У формирању каноничке варијабле В4 која говори о томе које психосоцијалне особине утичу у највећој мери на формирање општег личносног склопа особа које врше деликт силовања, учествују

варијабле социјалног статуса испитаника (нижи социјални статус), варијабла примарне породичне патологије, сви когнитивни фактори, док од конативних варијабли учествује једино фактор ДЕЛТА – систем за координацију регулативних функција.

- Остали коефицијенти корелација између мерених варијабли и психолошког склопа немају статистичку значајност.

Другим речима, добијени коефицијенти корелација указују на различите структуре личности преступника који врше различите типове криминалних дела.

Табела 4 канонички коефицијенти корелација између врсте кривичних дела са њиховом каноничком варијаблом

Врсте кривичних дела	W1	W2	W3	W4
1	0.8462	-0.3906	0.2742	0.2372
2	0.8031	0.5057	-0.2596	0.1785
3	0.1196	0.0703	0.2763	0.9510
4	-0.2769	0.4680	0.8353	-0.0805

Симболи коришћени у овој табели значе следеће:

Број 1 обележава кривична дела против живота и тела; број 2 обележава кривична дела против имовине; број 3 обележава кривична дела силовања; број 4 обележава кривична дела која су починили наркомани. W1 означава каноничку варијаблу за први тип кривичних дела, W2 означава каноничку варијаблу за други тип кривичних дела, W3 означава каноничку варијаблу за трећи тип кривичних дела и W4 означава каноничку варијаблу за четврти тип кривичних дела.

Јасно је да резултати показују да кривично дело силовања корелира са каноничком варијаблом за ову врсту кривичних дела 0,9510.

То значи да кривична дела силовања представљају готово «чисту» криминолошку категорију и да починиоци ових дела врше у највећој мери овај вид преступа (врло ретко чине сексуалне деликте као «споредни» преступ уз деликте убиства или крађе, на пример, и немају никакве везе са наркоманском зависношћу).

ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА

Добијени резултати истраживања *потврђују* општу хипотезу да је вршење кривичног дела силовања у великој мери одређено димензијама личности починиоца, што недвосмислено потврђују добијени коефицијенти каноничких корелација између каноничких варијабли. То значи да склоп личности (конативне и когнитивне димензије) одређује тип криминала, и да се осуђеници који чине деликт силовања разликују значајно по свом психолошком устројству од осталих осуђеника.

Нашу прву претпоставку да ће поремећаји у системима за регулацију реакција одбране и напада значајно утицати на вршење кривичног дела силовања, и да ће се та дисфункционалност исказати као изражена агресивност, а смањена анксиозност, *резултати нису потврдили*. Како смо видели у Табели 1 не постоји статистички значајна корелација ни једног ни другог фактора са заједничком каноничком варијаблом, што значи да они немају значајног утицаја на формирање “типичног” психолошког профила силоватеља.

У другој хипотези навели смо мишљење да ће фактор регулације активитета (ЕПСИЛОН) имати значајан утицај на личност и понашање ових преступника, али резултати *ни то нису потврдили*.

Такође смо, на основу резултата ранијих истраживања, сматрали да ће дисфункционалност когнитивних функција значајно утицати на вршење деликта силовања (у смислу ниже интелигенције, као и да ће се исказати нижи скорови на димензији едукације и социјалног понашања) што су наши *резултати и потврдили*. Ови испитаници заиста имају ниже скорове на све три когнитивне димензије и нижи социјални статус, али поремећаји у функционисању ЕТЕ нису статистички значајни да би се смели даље тумачити.

У последњој хипотези, навели смо да психопатија значајно утиче на вршење кривичног дела силовања, што *је потврђено* и добијеним резултатима и огледа се у повишењу скорова на скали ДЕЛТА која мери поремећаје система за координацију регулативних функција.

Који је смисао добијених резултата – **психолошки профил преступника који чине кривично дело силовања?**

Применом кибернетичког модела личности у истраживању типова људи који врше деликт силовања, добили смо резултате који нам говоре да се ради о преступницима који имају поремећај у систему за координацију

регулативних функција и у систему за перцепцију догађаја, њихову симултану и секвенцијалну обраду. Другим речима, ови осуђеници су интелектуално инфериорни (у односу на осталу затворску популацију, а не у односу на «неделинквенте») и имају психотичне и психопатске промене у личносној структури. Дакле, како би лаици констатовали, они су «глупи и луди».

Што се тиче социјалних особина, они имају нижи социјални статус⁶, док економски статус нема значајну улогу. Коефицијент корелације јесте статистички значајан, али не дозвољава да се само на основу ове варијабле, без сагледавања њеног међудејства са когнитивним и конативним склопом може закључити да је социјални статус, сам по себи узрочник оваквог начина понашања.

Ако погледамо когнитивну структуру ових људи, видећемо да је најзначајнији поремећај на нивоу перцепције догађаја, што значи да они отежано, или на другачији начин (ако имамо у виду ДЕЛТА фактор) декодирају и структурирају улазне информације. Такође, већ опажене информације теже преводе у њено симболичко значење, те имају ниже вербалне способности, а самим тим и способности мишљења и резоновања. Међутим, висина добијених коефицијената не искључује њихову могућност учења, тако да они ипак могу да разликују добро и зло.

Ми смо, наравно, очекивали да ће ови преступници бити екстровертни типови, с обзиром на Ајзенково тврђење да они имају отежани процес учења и да бављење криминалом ипак захтева повишени енергетски ниво организма. Међутим, резултати су нам показали да димензија екстроверзије нема никаквог утицаја на вршење престопа силовања. Они нису ни анксиозни, евентуални психосоматски или фобични симптоми немају значаја, нису ни неуротични, они су једноставно психопате, који имају озбиљне проблеме у функционисању система за координацију сопствених когнитивних и конативних функција. Ради се о примарним психопатама, јер према теорији К. Момировића, код секундарних психопата постојао би поремећај на нивоу система за напад и одбрану.

Интересантно је и то да мерни инструменти нису регистровали чак ни повећане скорове на димензији агресивности (систем за напад),

6 Прегледом судских регистара у периоду од 1990. до 2000. године, приметили смо да су починиоци деликта силовања, готово искључиво, били молери, возачи, аутомеханичари и др. занатлије, и да су имали тек основно образовање (неки ни толико).

која је неопходан услов за вршење насиља. Значи, систем за напад нема значајан утицај на вршење кривичног дела, нема ни анксиозности или осећања кривице за учињене радње, нема механизма одбране који би можда рационализовали поступке. То не чуди, ако знамо да они можда нису интелектуално у стању да манипулишу сопственом личношћу, и да је реч о врло «тешкој» комбинацији у оквиру примитивне структуре личности.

Очигледно је да целокупним системом личности «управља» поремећај у систему за координацију (ДЕЛТА) који према кибернетичком моделу говори о постојању психотичних поремећаја личности. Добијени скор може се објаснити као постојање тенденција ка оваквим поремећајима, и вероватно би клиничка обрада сваког испитаника потврдила да постоје симптоми схизоидности, параноидности, хипоманичних дисоцијација, депресивности или инхибиторне конверзије (што су иначе тестови којима се процењује систем ДЕЛТА). Овај налаз је у сагласности са Ајзенковим налазима да скала П (психотицизма) веома добро разликује овај тип преступника.

Што се наших резултата тиче, можемо закључити да ови преступници представљају психопатску и примитивну категорију личности, што индукује и релативно лошу прогнозу и ресоцијализацију. При том треба имати у виду да би поновљено истраживање у коме би преступници који врше деликт силовања били упоређени са неделинквентима, можда омогућило додатне информације и дало јаснију «клиничку» и предиктивну слику.

ЛИТЕРАТУРА

1. Andrews, D.A.a, J. (2003.) *The Psychology of Criminal Conduct*, Publishing Co, Cincinnati, Ohio
2. Agnew, R. (1985.): *A Revised Strain Theory of Delinquency*. *Social forcest*, 64, 151-167.
3. Blackburn, R. (1995.) *The Psychology of Criminal Conduct – Theory, Research and Practise*, Chichester, Wiley
4. Burgess,A.W., Hartmen,C.R., Ressler,R.K., Douglas, J.E., and McCormack,A. (1986.): *Sexual homicide: A motivational model*. *Journal of Interpersonal Violence*, 1, 251-272
5. Carter, D.L., Prentky, R.A., Knight, R.A., Vandarveer, P.L., and Boucher, R.J. (1987.): *Use of pornography in the criminal and developmental histories of sex offenders*. *Journal of Interpersonal Violence*, 2, 196-211.
6. Cohen, M., Seghorn, T., and Calmas,W.(1969.): *Sociometric study of the sex offender*. *Journal of Abnormal psychology*, 74, 249-255.
7. Eysenck, H.J.(1970.): *Crime and Personality*, Paladin, London
8. Фажгељ, С.(2004.): *Методе истраживања понашања*, Центар за примењену психологију, Београд
9. Freud, S.(1984.): *Увод у психоанализу*, Култура, Београд
10. Groth, A.N., Burges, A.W., and Holstrom, L.L. (1977.): *Rape: Power, anger and sexuality*. *American Journal of Psychiatry*, 134, 1239-1243.
11. Хошек, А. и Момировић,К.(1998.): *Релативни утицај социолошких и психолошких фактора на криминлну патологију у породици и припадање прокриминалним групама*, Психологија криминала, Београд
12. Klein, M.W. (1984.): *Offence specialisation and versatility among juveniles*. *British Journal of Criminology*, 24, 185-194.
13. Marshall, W.L.(1989.): *Intimacy, loneliness and sexual offenders*, *Behavior Research and Therapy*, 27, 491 – 503.
14. Момировић,К., Wolf, В., Џамоња, З.(1998.): *Кибернетичка батерија конативних тестова КОН6*, Центар за примењену психологију, Београд.
15. Момировић,К.,Хошек,А.,Радовановић,Д.,Радловић,Д(1998.): *Утицај конативне дезорганизације агресивности и аморал-*

- ности на криминлно понашање, Психологија криминала, Београд.
16. Момировић, К., Поповић, Д. А. (2002.): *Психопатија и криминал*, Универзитет у Приштини, Лепосавић.
 17. Rada, R. T. (1978.): *Clinical Aspects of the Rapist*. New York: Grune and Stratton.
 18. Радовановић, Д., Радловић, Д., Момировић, К. и Хрњица, С. (1995.): *Cognitive and conative characteristics of criminals*, Психологија криминала, Београд.
 19. Радовић, Б. и Кнежевић, Г. (1992.): *Један покушај мерења прокриминалних субкултуралних вредности*, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, 1-2, 45-57, Београд.
 20. Sculli, D., and Marolla, J. (1985.): *Ridding the bull at Gilleys: Convicted rapist describe the rewards of rape*. *Social Problems*, 32, 233-251.
 21. VanNess, S. (1984.): *Rape is instrumental violence: A study of youthful offenders*. *Journal of Offender Caunselling, Service, and Rehabilitation*, 9, 161-170.
 22. Wolf, В., Момировић, К., Џамоња, З. (1998.): *Бетерија тестова интелигенције КОГЗ*, Центар за примењену психологију, Београд.

PSYCHOLOGICAL PROFILE OF RAPISTS

Summary

¹Vesna GOJKOVIĆ, MA, ²Dag KOLAREVIĆ, MA

¹ *Institute for criminological and sociological researches, Belgrade*

² *Police Academy, Belgrade*

This paper is a part of a more comprehensive research in which we have attempted to determine cognitive and connative structure of personality of crime perpetrators applying cybernetic model of personality dimensions. The problem of research was to determine which psycho-social dimensions characterize rapists. The goal of the paper was to determine whether it was possible to make a psychological profile of perpetrators involved in sexual crimes, which could enable for better insight into the nature of this specific form of aggressive behaviour. We have assumed that certain personality dimensions influence not only the fact that someone will become a crime perpetrator but also the fact what kind of crime he will be involved in. For instance, we believed that personality committing sexual crimes would show considerable aberrations of cognitive dimensions (in comparison with other perpetrators), as well as the following connative dimensions: anxiety, aggressiveness and psychopathy. 314 adult male convicts were examined by adequate methods which included a cybernetic personality model; they were grouped according to the crimes for which they had been convicted. The results obtained by methods of non-linear canonic correlation analysis showed that the main characteristic of a rapist is cognitive insufficiency and connative dysfunction expressed through disturbed system for coordination of regulatory function, and which is determined as psychopathy to the largest extent. These are anal aggressive types, who demonstrate their destruction in impulsive and uncontrolled manner.